

A történelem a jelenig tart

Beszélgetés Gerő Andrással és Gergely Andrással

KOJANITZ LÁSZLÓ

K: A rendszerváltással kapcsolatban sok szó esett már a történelemtanítás megújításának a fontosságáról. Ugyanakkor ezek a viták általában csak egyes történelmi események, korszakok átértékelésére, kihagyására vagy újra történő tanítására vonatkoztak. Kevesebbet hallani arról a kérdésről, hogy egy plurális, demokratikus társadalomban hogyan kell megváltoztatni a történelemtanítás funkcióinak, illetve a mai magyar viszonyok milyen feltételeket kínálnak ezekhez a változtatásokhoz.

Mivel ez az év sem telt el anélkül, hogy vitát ne kavart volna egy olyan gimnáziumi tankönyv, amely a 45 utáni eseményekről készült, arról kellene először beszélnünk, hogy milyen problémákkal kell számolni akkor, ha a történelemtanítás egészen a jelenkorig tart.

Gergely András: A történelem a jelenig tart. Ezt azért szeretném hangsúlyozni, mert régebben a tankönyvek a jövővel fejezték be. A szocializmus lendületesen épült, az utolsó fényképek építkezéseket mutattak. A tankönyvbeli történelem nem állt meg a jelennél, hanem a jövőbe vetítette végcélként a szocializmust és a kommunizmust, és ahhoz mérte az eddigi történelmi folyamatokat. Nagy szemléletbeli váltás következett be azzal, hogy a történelem most a jelennel ér véget, és a jelenből kiindulva tudjuk rekonstruálni a múltat. A történelemkönyv úgy ér véget, ahogy még nagyszüleim korában, amikor az I. világháború idején a könyv befejezése arról írt, hogy "1914-ben kitört a háború, és reméljük, hogy ez a háború még őfelsége, I. Ferenc József király dicsőséges uralkodása alatt győzelmesen befejeződik." Tanították ezt egy 1916-ban kinyomtatott könyvben. Természetesen annyira friss soha nem lehet a történelemoktatás, hogy az utolsó éveket is bemutassa. Ezt sehol a világon még technikailag sem tudják megoldani. Kell tehát valamilyen történelmi cezúrát találni, ameddig a történelmi oktatás nyomon követi az eseményeket. Ennek szerintem 1988-ig vagy 1990-ig, a szabad választásokig kell tartania, bármennyire is nehéz ezt jelenleg megcsinálni. És pedig azért, mert ekkor kezdődött Magyarország jelenkora. A jelen, amelyben élünk, amely már nem tananyag, amelyről az újságolvasónak már nem kell tanítani. Kettős nehéz feladat előtt áll a történelemoktatás. A történelem jelenben történő befejezése ideológia mentesítést is jelent természetesen. Másrészt meg kell írni az 50-es évektől a 90-es évekig tartó időszak eddig még jószerével megíratlan történelmét. (Azt, hogy szemléletben mit kíván a mai kor a történelemtanítástól, később fejteném ki.)

Gerő András: Természetesen minden azon múlik, hogy fogjuk fel részben a történelmet, részben a történelemoktatást. Azt gondolom, maradva a második problémánál: a történelemoktatás nem más, mint a történelemtudomány eredményeinek a diákok életkori és intellektuális fejlettségének megfelelő kifejtése, rendszerezése. Ebből következőleg az, hogy meddig tart a történelem a történettudománynak és az oktatásnak egy közös problémáját kell hogy jelentse. Gergely Andrással ellentétben azt gondolom, hogy bizonyos szempontból mindig konkrétan kell meghatározni, hogy

meddig tart a történelem. Hadd jegyezzem meg, hogy 1867-ben amikor a Magyar Történelmi Társulat a Századok című folyóiratot létrehozta, a szerkesztő bizottság úgy döntött, hogy 1723 utáni eseményekről szóló cikkeket nem közölnek le, mert azt már nem tekintik történelemnek. Akkor nagyjából a 150 évnél régebbi korokat vélték olyannak, amiket elfogultságtól mentesen lehet tanulmányozni. Ez ma már természetesen atavisztikus álláspont, ugyanakkor én azért ódzkodnék attól, hogy a jelenig nyúlóan értelmezsem a dolgokat úgy, mint történelem. Azt gondolom, hogy egy olyan időszak után, amikor a történelemről való állásfoglalás sok esetben nem a szabad véleménynyilvánítás kérdése, hanem egzisztenciális kérdés volt, ma még fennáll annak a veszélye, hogy sokak agyában a közelmúltról vallott vélemény továbbra is politikai értelemben stigmatizáló, vagy előnyt biztosító magatartásként jelenhet meg. Közös döntés kérdése, hogy hol húzzuk meg azt a bizonyos határt, 1948-nál-e például, vagy 1956-nál. Ami utána jön, azt persze valahogy tanítani kell. De, mivel itt már a tudománytól idegen szempontok is szerepet játszhatnak a kérdések megítélésében, én úgy gondolom, hogy nem abban az értelemben vett történelemként kellene tanítani, ahogy az előző korokat. Lehet ezt akár a közelmúlt társadalomismeretének is nevezni. Mindenesetre egy olyan formát kellene találni, ahol a gyerekek nem kell arról számot adnia, hogy például 56 micsoda, mert lehet, hogy a számadás során az anyjával meg az apjával kerül konfliktusba, avagy egy éppen hivatalos kurzussal. Etekintetben mindegy, hogy én minek gondolom 56-ot, egyszerűen pedagógiailag, vagy ha úgy tetszik demokratikus alapállásból úgy gondolom, hogy azokban az esetekben, amikor a vélemény értékválasztás kérdése lehet, s politikai stigmává válhat, nem beszélhetünk történelemről.

Gergely András: Az álláspontunk különbsége nagyon markáns módon megjelent, mert Gerő András konzervatív módon 45-nél befejezné a történelemoktatást. Szerintem pedig oktatni kell akkor is, ha a történettudomány valóban gyenge még, és gyenge marad még sokáig, főleg ami a 80-as évek történelmét illeti. Azok a célok, amelyeket a társadalom megfogalmaz a történelem tantárggyal szemben, ezt feltétlenül megkövetelik.

Most egy másik megjegyzést tennék, amiben talán egyet fogunk érteni. Nevezetesen, valamit tanítani kell a jelenlegi struktúráról is. Ez nem történelem, de a magyar alkotmányosság alapintézményeit, működési rendjét már az általános iskolában meg kell tanítani, mert az emberek jó része általános iskolai tudással szerez választójo-got, sőt nem kis része nyolc általános nélkül. Tehát: meg kell tanítani azt, hogy mi a köztársasági elnök, hogy ki a miniszterelnök, hogy mit csinál az alkotmánybíróság, mit egy frakció. Ezeket a fogalmakat valamelyik általános iskolai tárgyba be kell venni, lehet ez a 8.osztályos történelem tantárgy második feléve is, de már nem mint történelem. A lényeg nem ez, hanem, hogy be kell emelni ezt az ismeretet a magyar oktatási rendszerbe. Régen ezt biztosította az ún. alkotmánytan. A Rákosi-rendszerben ezt megszüntették, mert erre akkor értelemszerűen nem volt szükség. Ma újra égetően szükség van rá. Enélkül az emberek nem igazodnak ki a közéletben, hiszen maguktól ezeket az ismereteket nem tudják megszerezni. Nagyon rosszak a személyes tapasztalataim az emberek ilyen jellegű tudásáról.

Gerő András: Azt hiszem abban nincs vita köztünk, hogy tanítani kell az elmúlt negyven évet, – bár tudjuk, hogy ez nem is pontosan negyven. Tanítani kell ezt az időszakot, de én azt gondolom, hogy ez nem abban az értelemben történelem, ahogy az előző korszakok, és ezt valamiképpen -esetleg egy külön elnevezéssel- a tanulókkal is tudatosítani kell. A másik, amit nagyon fontosnak gondolok, hogy mindez ne számon kéréses formában történjen. Tudniillik a történelemnek egy nagyon sajátos eleme, hogy ebben a tárgyban nem válik el egymástól – bárhogyan is szeretnénk ezt – a tény és annak az értékelése. Például azt mondjuk, hogy október 23-án lövöldözés

volt a Rádió előtt. Ez egy tény. De azonnal kívánja az értékelést. Míg azt, hogy a neutrino hogy viselkedik az atommagban nem biztos, hogy értékelünk kell. Más a dolog jellege. A történelemnek ez a sajátsága válhat veszélyforrássá, ha számonkérési formában tanítanánk az utóbbi évtizedek történéseit. Ezzel rontanánk esetleg annak esélyét, hogy a magyar társadalomban élő stigmatizáló történelmi fóbiák oldódhassanak és megszűnjenek a demokratikus viszonyok hatására.

Gergely András: Én fordítva gondolom. Pont azért kell tanítani mielőbb és viszonylag széles körben, hogy ezeket a görcsöket oldhassuk. Gondolok például arra, hogy nem az utolsó negyven, hanem lényegében az utolsó ötven év története volt tabu. Tehát a holocaust jószereivel nem szerepel az iskolás könyvekben: említve van, de minden közelebbi tárgyalás nélkül. És az, hogy nemzedékek felnőttek ezen ismeret nélkül, ez elvezetett bizonyos mai problémákhoz, amelyek a társadalomban megjelennek. Utalok mondjuk a volt NDK-ban és a volt NSZK-ban fellelhető mentalitásbeli különbségekre, amelyek az ifjúságot jellemzik, és amelyek nem utolsósorban az előbb említett okra vezethetők vissza. Gerő András aggodalmait annyiban osztom, hogy a tankönyvek tartalma nagyon nehéz kérdés. A tankönyvek ideológikus felhangjai, ha úgy tetszik, mindig az államhatalom közreműködésével nyernek jóváhagyást, és ez bizonyos veszélyeket magában rejt. Fokozottan érvényes ez a közelmúlta. Tehát megtörténhet, hogy az államhatalom a kívánatosabbnál több ideológikumot szeretne látni, erősebb hangsúlyokat, és kétségtelen az is, hogy a pedagógus társadalom még nem elég szervezett ahhoz, hogy ezzel szemben – ha kell – passzív ellenállást tanúsítson. Úgy, mint például a Bach-rendszer korában, amikor egy alkalommal tanfelügyelő jött német nyelvtanítást ellenőrizni Debrecenbe. Megdöbbenve állapította meg, hogy "Tanár úr, az ön gyermekei – mondta – nem tudnak egy szót sem németül!" "Bizony nem, és amíg én itt vagyok, nem is fognak!" – volt az öntudatos válasz. Ez akkor hozzá tartozott a nemzeti ellenálláshoz.

K: A pedagógusok bátorságát az talán növelhetné, ha az állampolgári magatartáshoz szükséges jelenismeret és az értékelés szempontjából is már biztosabban megítélhető 45 előtti történelem közé eső időket bizonyos fókig megkülönböztetnénk mindkettőtől, és valahogy ennek a nyitottságát és a hivatalos pecsétől való mentességét a tanárok és a diákok is érzékelnék.

Gergely András: Így azon a ponton dobom oda a legnagyobb szabadságot a tanárnak, ahol a legképzetlenebb. Hiába mondaná bárki, hogy itt nincs tananyag, tankönyv, tessék szabadon oktatni!

K: Nem ilyen módon értem, hanem úgy, hogy a számonkérés kevésbé lenne hivatalos, pl. az érettségibe nem kerülne bele. A tények megismeréséhez és értelmezéséhez pedig készülnének anyagok, de ezeket senki nem értékelné túl annyira, hogy minden sorukat kényesen vizsgálgatná attól tartva, hogy azok jóvátehetetlen torzulásokat okozhatnak az ifjúság történelemszemléletében, vagy esetleg valamelyik politikai párt belpolitikai helyzetét kedvezően befolyásolnák..

Gerő András: Én azt gondolom – kicsit persze mondogatva a magamét –, hogy ennek a kommunista hatalomátvételtől a rendszerváltásig terjedő időszaknak az iskolai oktatása csak egy diszkusszív, megvitató formában képzelhető el. Szakmai alapon is ezt mondom, ti. nemcsak a tanárok, hanem a történész szakma is e korszakot tekintve a legképzetlenebb.. Ha Magyarországon meg akarod mondani, hogy az 50-es években kb. hány embert ért méltánytalan sérelem, egyetlen egy adatot találhatsz: Berecz János adatát, amit senki soha nem kontrollálhatott, de amit mindenki idéz. Nincs más. Elemi dolog lenne, hogy lennének forráskutatások és hozzáférhetőek legyenek a dolgok. Persze az is közrejátszik ebben, hogy a 48 utáni időszakot csak az kutathatta, akinek erre hitbizománya volt, tehát kvázi eleve lojális volt. A másik pedig, ami nagyon-nagyon fontos – és ez egy vadonatúj jelenség volt a

kommunista érában –, hogy maguk a minősítések is történelemmé váltak. Tehát az, hogy a kommunista éra 56-ot ellenforradalomnak tanította, ez nem egyszerűen egy minősítés volt, hanem a Kádár-rendszer alapvető legitimációs mechanizmusához tartozott. Nekem tanítanom kell azt, hogy ezt ellenforradalomnak tartották ahhoz, hogy elemi szinten meg tudjam érteni a Kádár-rendszer önigazolási szerkezetét. Mindezeket a példákat annak igazolásául hoztam fel, hogy ezt a korszakot csak egy diszkusszív jellegben tudom elképzelni az iskolában. Tehát vannak segédanyagok, adott esetben forrásösszeállítás is, hogy mit mondott Nagy Imre valamire, mit mondott Révai József, Rákosi Mátyás. Ezekkel csak azt lehet csinálni, hogy egy diszkusszió folyjon arról, hogy ki, minek lát valamit – a gyerekek szintjén persze – számonkérés nélkül. Addig, amíg korrekt szakmunkák fognak a rendelkezésünkre állni, kialakulhat egy jellegében is olyan típusú tárgy, ahol nincs is értelme a minisztériumi beleszólásnak, mivel egy diszkusszióba nem lehet beleszólni.

Gergely András: Itt megint oda érkeztünk el, hogy ez a modern módszer sajnos a jelenlegi tanárainkkal nehezen vezethető be. Természetesen ezért mi, egyetemi oktatók is felelősek vagyunk, mert bár mindig bátorítjuk tanítványainkat a vitára, de még az egyetemi oktatási módszereink sem tartalmazznak ilyen diszkusszív elemeket. Tehát nem sugallja azt a modellt a hallgatók számára, hogy értelmezzenek forrásokat és bátran vitatkozzanak. Az a dologban a nehézség, hogy egy olyan képzésű tanári karunk van, amelyik a matematikához hasonló módon végső igazságokként közvetített anyagot kapott. Persze van azért néhány alapvető igazság, amit igazán nem kell megkérdőjelezni. Mondjuk ha Haynau és Kossuth között kell választani 48-49-ben, 100 év óta a magyar történetírás álláspontja ebben nem változott. De hiányzik az a rugalmasság, hogy többféle nézet is élhet egymás mellett történelmi folyamatok megítélésében, és ebben lehet választani, mert a különböző értékrendszerek alapján eltérhetnek a válaszok egymástól. A történelemoktatásban ilyen minőségi fordulat nem következett be, mert a történelem a legérzékenyebb ideológiai tantárgy az iskolában. A híres "tankönyvháború" az 1980-as években az irodalomtankönyvek körül jellemzi a hazai felfogást az ilyen fordulatokról. A vitát az robbantotta ki, hogy az irodalomoktatásban megkísérelték ezt az értékközpontú oktatást bevezetni: vagyis hogyha valaki Petőfit nagyon szereti, az még nem érvényteleníti Vörösmarty költészetét, attól Vörösmarty is nagy költő, s a kettőt is együtt lehet szeretni. Ezt az oktatási módszert óriási vihart kavargatva az irodalomoktatás kezdte bevezetni, de érdekes módon nemcsak a konzervatív erők, hanem a tanárok ellenállásába is beleütközött. Nehezen tudták ezt a váltást feldolgozni, mert ők az irodalmat olyan módon tanulták meg, hogy az irodalom is fejlődési folyamat: Petőfi kinyújtja a kezét Vajda Jánosnak, Vajda János pedig Ady Endrének, mert Vajda János "híd Petőfi és Ady között". Utána jön József Attila, és ezzel véget ér a költészet. Nagyon nehéz volt nekik ezt a váltást megtenni, és részben még ma sem tették meg. A történelemben is mindenképpen hosszas folyamattal kell számolnunk. Ennek az egyetemi képzésben kell megindulnia, és az egyetemi képzés nyomán a középiskolai tanárok új rajait kell ahhoz kibocsátani, hogy érdemi változás következzen be.

K: A tanárok megfelelő megképzültségének a hiányán kívül egy ilyen típusú történelemoktatásnak akadálya lehet a máshoz szoktatott társadalmi környezet ellenállása is.

Gerő András: Itt van az az alapprobléma, amely a bevezetőben említett második kérdésedhez kötődik. Gergely András is részben utalt már rá. Arról van szó, hogy a kommunista időszakban az iskolát, és azon belül is a történelmet kiemelkedően úgy használták, mint ideológiai erőszakszervezetet. Nem egyenlő intenzitással, mert nyilvánvaló, más volt ennek az intenzitása az 50-es években, más a 60-as, 70-es években, de az iskola mégis egy ideológiai erőszakszervezet szerepét is betöltötte,

és ezen belül ezeknek az ideologikumoknak a rohamcsapata döntően olyan tárgyakban öltött testet, mint a történelem vagy a világnézetünk alapjai, hiszen voltak ilyen pszudotárgyak is. De a történelem ebben kiemelkedő szerepet játszott. A történelemtanítás ti. arra szolgált, hogy legitimáljon egy létező rendszert. Azzal, hogy demokrácia van, értelemszerűen a legitimációnak ez a szerepe objektíve megszűnt. Négyévenként ismétlődő szabad választások fogják – reményeink szerint – legitimálni a mindenkori politikai erőket, tehát nem a történelemmel kell igazolni magukat. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy a történelemnek mint önigazolásnak a felhasználása kiveszett volna, sőt az a gyanúm, hogy egy kései reflexként megjelenik a mai akaratokban és szándékokban is – részben a végrehajtó hatalom oldaláról, részben pedig azoknak az oldaláról, akik (és itt döntően az egyházra gondolok) visszakapva az iskoláikat, történelem-pszichológiailag érthető módon, de mégis kompenzálni akarnak. Tehát megpróbálják egy időnként túlfuttatott hegemoniaigénnyel érzékeltetni azt, hogy nekik joguk van a léthez. Ezt ma már egyébként egyetlen józan ember nem vonja kétségbe, de annyi elnyomatás volt az osztályrészük, és annyira kihazudták őket a történelemből, hogy most beindult egy ellenfolyamat is. Ugyanez megvan a közoktatási végrehajtó apparátus részéről is, amely nem tud igazán demokratikus módon viszonyulni egyelőre még ehhez. Nem bízik valahogy abban, hogy a történelem mint legitimáció elvész, és megpróbálja a történelmet továbbra is legitimizáló funkcióban használni. Ennek a jele szerintem az, hogy pedáns módon megpróbál belenyúlni egy tankönyvi szövegbe, megint csak azzal az igénnyel, hogy végső igazságokat közöljön, de immár az új hatalom szemszögéből. Pedig az egész aktusnak már nincs értelme ebben az új politikai helyzetben. A történelem viszont megőrzi azt a funkcióját, hogy ismeretet, tudást adjon a múltból, hogy a nemzet emlékezetét ébren tartsa. Sok olyan funkciót, ami kultúráközvetítő, szocializáló funkció, de eltűnik a közvetlen politikai funkciója. Ezt szerintem sokan még nem veszik tudomásul, és egy régi korra kompenzatorikusan reagálva viszik tovább a korábbi torzult reflexeket. Ez a veszély szerintem az, ami keresztbe tehet annak, hogy rövid időn belül Magyarországon egy normális történelemoktatás kialakuljon.

Gergely András: A kérdést én egyszerűbben fogom föl, és nem veszélyekben keresem a feleletet, hanem abban, hogy milyen hiányok vannak. Nézzük először, hol nincsenek: elég jó az iskolarendszer alapjában. Mindenki elismeri a történelemoktatás fontosságát, senki nem akarja az óraszámot visszaszorítani. (Mértéken túl növelni sem akarják.) A történelemoktatás technikai-tárgyi ellátottsága szintén nem rossz. Az egyetemes történet és magyar történet aránya szintén nem tekinthető helytelennek. A magyar társadalom történelmi alpműveltsége szintén nem tekinthető rossznak nemzetközi összehasonlításban. Ahol a problémát látom az az, hogy a történelemtanárok képzettségi hiányosságai mellett a szakma, pontosabban a tudomány éppen az utolsó évtizedekre vonatkozóan nem tud annyi anyagot szállítani, amelyből egy tankönyvíró vagy egy történelemtanár építkezhet. Tehát itt a szakmának óriási bepótolnivalói vannak és a történettudományi szakma – lassú szakma. Ha ma megnyílnak a levéltárak, az első monográfiák megjelenéséig – a nyomdai átfutást is figyelembe véve – 5-6 évnek kell eltelnie. Nehezítheti a helyzetet az, hogy új nemzedék fog ebbe belekezdeni, mert nem várhatjuk már el, hogy a képzett 40-50 éves kutató otthagyja mondjuk a XVIII-XIX. századot és átmenjen a jelen tanulmányozására. Egy fiatal, kutatói tapasztalatokkal nem rendelkező csoport fog előlépni, ezért az első eredmények is problematikusak lesznek. Tehát számolhatunk azzal, hogy hosszú évekig űr keletkezik nemcsak a történelemoktatásban, hanem egyáltalán a tudományos piacon. Még sokáig aluljárói-ponyvaszinten fogják a magyar történelemből tárgyalni azt, hogy mit mondott Kádár Jánosnak Hruscsov, – mert nem tudjuk, hogy mit mondott, és egy történész felelősséggel egyelőre erről még nem

nyilatkozhat. Itt van tehát a nagy hiány, amely az oktatást elbizonytalaníthatja. Egyébként, ha most a történelem tárgyat összevetem a többi tantárggyal, akkor azt mondhatom, hogy ugyanolyan szolid ellátottsága van, és nem kell hogy fenyegetettségben érezze magát. Szemben mondjuk az ének-zeneoktatással, a gyakorlati képzéssel, a klasszikus nyelvek oktatásával, amelyek bizony ma Magyarországon veszélyeztetett állapotban vannak.

Gerő András: Még egyet hadd fűzzek ehhez hozzá. Gergely András egy erős technikai szinttel érvelt, ami tényleg fontos szerintem is, de én tudnék egy pozitív megoldási javaslatot is tenni. Igaz, hogy megfelelő források nélkül megírhatatlanok tisztességgel bizonyos dolgok. Egy vonatkozásban, és itt hangsúlyozom, a tantárgyról, egy iskolai keretbe kanonizált dologról van szó, nem megírhatatlan az elmúlt negyven vagy akárhány év. Tudniillik meg lehet írni egy szerkezetet, ahol tulajdonképpen bizonyos értelemben mindegy, hogy mit mondott Hruscsov Kádárnak, vagy hogy egymillió embert fogtak-e perbe vagy egymillió ötszázezret. Félreértés ne essék, nem úgy gondolom a "mindegy"-et, hogy mindegynek gondolom ezeknek az embereknek a sorsát, csak hogy nem tudjuk pontosan a számukat. A szocialista rendszernek volt egy mindannyiunk által többé-kevésbé tudott és nagyon korrektül leírható szerkezete, amittől szükségképpen úgy működött, ahogy. Tehát ebből a szempontból mondhatott Kádár például Brezsnyevnek akármit, de végül is abban nem variálhatott, hogy be kell-e vonulni Csehszlovákiába Magyarországnak vagy nem kell bevonulni. Tehát volt a szerkezetnek egy belső működési elve. Azok az új tankönyvek, amiket én eddig láttam mind egy hagyományos tankönyvírói felfogást követtek, egyfajta kanonikus elvvel építkeztek – tettek bele kultúrát, gazdaságot, társadalmat stb. – éppen csak a minősítésekkel játszottak egy picit, ill. a tényeket csoportosították kicsit másképpen. Egyetlen egy olyan tankönyvet nem láttam, amely megpróbálta volna szerkezetben megírni a szocializmust, tehát hogy mit jelen ez a totalitarianizmus, a különböző válfajaival, ahol a szerkezethez, mint egy Mengyelejev-rendszerhez illeszthetők az újonnan előkerülő tudáselemek. Ha egy ilyen elkészülne, az egy nagyon sikeres áthidaló megoldás lehetne, és ehhez nem kell akkora forrásanyagot sem megmozgatni.

K : Mindezek azt a kérdést vetik fel, hogy Magyarországon a történelemtanításnak mennyire kell, kell-e valamiféle távolságot tartani a kortársi történettudománytól, legalábbis olyan értelemben, hogy a gyerek tudja, hogy amit a történettudomány alkot, az is egy társadalmi termék, mégpedig egy adott korszak társadalmi terméke. Ha valamiféle ilyen reflexió kialakulna a történettudománnyal kapcsolatban is a gyerekekben, akkor a vitakészség és a párbeszédkészség is növekedhetne. Ezt már csak azért is meg akarom kérdezni, mert például éppen a német történelemdidaktika önmagát egy autonóm diszciplínának tekinti, amelynek az egyik sajátos feladata a mindenkori társadalom mentális egészségének elősegítése.

Gergely András: Nagyon pragmatikus választ fogok erre adni. Általános iskolában a válaszem nemleges, tehát nem tudunk annyi ismeretanyagot adni, nincs olyan tudásszint, hogy egy ilyen a történettudományra vonatkozó reflexió kialakulhasson. A gimnáziumban ez elképzelhető. A gimnáziumi tankönyvben minden további nélkül pl. a Görgey-kérdés kapcsán el lehet mondani különböző álláspontokkal a tudományos ismertek változását. Másrészt a társadalom mentális állapotának rendben-tartását alapvetően a történettudomány végzi el, és a kész eredményt multiplikálja a történelemoktatás. Ha a tudományban sincs egység, akkor következik be a probléma. Mondtam a példát: Kossuth vagy Haynau. Teljes egység a tudományban: Kossuth. 56 forradalom vagy ellenforradalom – elképzelhető, ill. tény, hogy vannak Magyarországon olyan politikai erők, mint például az MSZMP, amely mögött mégiscsak vagy 4 százaléka áll a választópolgároknak, amely azt mondja, hogy ellenforra-

dalom. És nyilvánvaló, hogy annak a pártnak megvannak a maga történészei, akik a tudományból e nézetük miatt ki nem tagadhatók. Tehát nem marasztalhatók el a tudománytalanság bűnével. Ez a fogós kérdés, mert akkor mit tegyen az iskolarendszer, milyen gondolatvilágot közvetítsen, és hogyan találja meg a szükséges konszenzust. Ezt nagyon nehéz megtalálni, amikor ezeket a dolgokat oktatni kell. Itt rejlik az igazi nehézség. Ha megvan a tudományos konszenzus, akkor már csak időbeli késés és politikai döntés kérdése az, hogy az oktatás ezt közvetítse. Vagy elvégzi a közvetítést (ld. Nyugat-Németországban a fasizmusról), vagy nem végzi el, vagy nem megfelelően végzi el (ld. a hajdani NDK-t). Rendkívül nagy szerepe van valóban ennek a mentális kultúra alakításában, a tolerancia kifejlesztésében, abban, hogy a nemzedékek mennyire hagyományoznak értékeket és hogy viszik előre valamivel a fejlődést. Ha ezt nem közvetítjük, magától ez nem alakul ki az emberekben.

Gerő András: Teljesen egyetértek azzal, amit Gergely András mond. A történelem-oktatás redukált leképezése magának a történettudománynak. A történelemoktatásnál, még ha politikai legitimációs funkciója megszűnik is, a nevelési funkció megmarad. Itt viszont eleve – szemben a tudománnyal – értéket kell előretételezni. Tehát pl. ha én a toleranciát akarom bemutatni, ezt mint történész nem tételezhetem előre értéként, hiszen azt kell megírnom, ahogy történtek a dolgok, de az oktatásban ez másként kell, hogy működjön. Ez pedig visszahat magára a tanított anyagra. Hadd mondjak egy példát, ami nem a 45 utáni anyagot, hanem a harmadikos gimnazista anyagot érinti. Egy diák rengeteget olvashat arról, hogy milyen kiélezett probléma volt a nemzetiségi politika a Monarchia Magyarországon. Ez egy dolog. Egy másik dolog, hogy a politikum alatt az országban 11 nemzet, illetve nemzetiség és hét nagy vallás élt többé-kevésbé békében egymással. Ha én a toleranciát közvetíteni kívánt értéknek tekintem, akkor nekem azt is meg kellene mutatnom egy leckében, hogy például egy erdélyi vagy egy felvidéki területen hogy is volt ez a békés mindennapi kooperáció, ahol az egyik faluból a másikba mentek át bálba az emberek. Meg kellene nézni, hogy a különböző házassági stratégiákban hol volt az az áttörés, ahol az emberek elfogadták a másik vallását, vagy a másik eltérő etnikai származását. De ezt soha nem tanították. Arra gondolok, hogy a kíváncsnak ítélt értékek erősítéséhez nem a tudománynak, hanem a tanított anyagnak kell megváltoznia.

K: Tehát egy tartalmi átsztrukturálást kell végrehajtani.

Gerő András: Igen. Most érkezünk el ahhoz a gondolathoz, hogy a funkcióváltás, az ideológiai legitimációs feladat megszűnése után a történelemtanításban más témáknak kellene előtérbe kerülniük, mint korábban. Távol álljon tőlem, hogy az előző korszak történelemoktatását inhumánussággal vádoljam. Nem. De például ezek az értékek nem voltak annyira a középpontban, mert egyfajta fejlődéskonstrukció jegyében lett az ismeretanyag kiválogatva az utolsó 100-150 év történetéből. Azt is feltételezem, hogy ha mondjuk 20-30 év múlva egy teljesen toleráns, az értékeket és a különbségeket magától értetődően tudomásul vevő magyar társadalom lesz itt, akkor a történelem oktatásának az anyaga változni fog. Azt mondják majd, a magától értetődött ne tanítsuk, és azt fogják előtérbe állítani, hogy egyáltalán hogyan alakultak ki a különbségek. Akkor az lesz a téma, hogy miért van az, hogy Európában 25 nyelven beszélnek az emberek, és emiatt esetleg az őstörténelemre és a népek kialakulására fog nagyobb hangsúly helyeződni. A társadalom mindig felteszi a maga kérdéseit, a tudomány pedig törekszik ezekre válaszolni. Így fejlődik a történettudomány is, és ezt közvetítheti az oktatás. Tehát a tematikai bázis szinte észrevétlenül változni fog. A tankönyvkutatás azért egy nagyon érdekes történeti diszciplína, mert azon keresztül utólag végig lehet nézni, mikor, meddig, mit és hogyan tanítottak az évtizedek során.

Gergely András: Hasonlóan gondolom, mint Gerő András, de máshova tenném a

hangsúlyt. Azt remélem, hogy a jövőben nem egyszerűen tematikailag változik a tankönyv vagy a tananyag, hanem irányzatosságában is. Most nem politikai irányzatra gondolkodom, hanem arra, hogy az elmúlt időszakban a hatalom politikai okok miatt nem tűrte még az irodalomtörténetírásban, vagy az irodalomban sem a nyílt irányzatosságot. Természetesen ugyanígy a történetírásban sem. Mindenkire, ha az volt, ha nem, azt kellett mondani, hogy marxista. Magyarországon tudományos fokozatot csak úgy lehetett kapni, ha ezt a jelzőt az emberre aggatták. Teljesen mindegy volt, hogy valójában mi van abban a szövegében. Azt gondolom, hogy a szabadság légkörében szétsziccelhet irányzatosság tekintetében a tudomány. Mire gondolok például? Van olyan történelmi megközelítés, mondjuk a marxizmushoz közel álló tudományos iskoláké, amelyek a történelmet harcban fogják fel, különböző erők harcában, ez lehet osztályharc, gazdasági harc stb. Egy antropologikusabb megközelítés már kumulációban értelmezi a történelmet. Tehát nem harcban, hanem folytonos építkezésben fogja fel a viselkedési formák, az anyagi kultúra és a többi terén. Míg egy harmadik irányzat, mondjuk, hosszú idősorban gondolkodik, és az akkori politikai eseményeknek, a háborúknak nem tulajdonít olyan nagy jelentőséget. Ezzel szemben viszont a mosakodási szokások lassú megváltozásának nagyobb figyelmet szentel. Nagyon szeretném, ha a jövő útja azt jelentené, hogy az irányzatok szabadon fejlődhetnének egymás mellett és a történelemoktatás valamint a piacra kerülő történelem tantervekre és tankönyvekre is ugyanez lenne jellemző. A különböző iskolák azután a saját ízlésüknek megfelelően választhatnának ezek közül. Magyarán szólva meg kell szabadulnunk attól az illúziótól, hogy van univerzális történelmi tudás – mert ezt sugallta az előző oktatási rend. Nincs ilyen. Eltérő felfogások vannak és az eltérő felfogásokhoz hozzá tartozó korrekt forrás és tudásanyag. Azzal szembe kell nézni, hogy a demokrácia azzal jár a történelemtanításban is, hogy elveszett az egységes univerzum, amely soha nem volt egyébként. Ilyesmi létezését csak erőszakkal lehetett elhitetni velünk.

Gerő András: Klasszikus ideál volt, hogy a művelt ember műveltséganyaga pontosan meghatározható. Tud egy modern idegen nyelvet, tud latinul, ismeri az ókort, meghatározott körben és mélységekben a klasszikusokat. Szóval volt egy pontosan standardizált műveltségi anyag, amit természetesen társítottak a művelt úriember fogalmával. Ez megszűnt. Biztos, hogy ebben a tekintetben egy szélesebb szabadság és mozgás irányába megyünk. Csak az a probléma, hogy az állam kénytelen egyfajta standardet megkövetelni, mivel olyan okiratokat állít ki, amelyek bizonyos jogosultságot adnak. Ez nyugaton sincs másképp, erre vannak létrehozva érettségi-, vagy államvizsga-bizottságok és más ezekhez hasonlók. Ez mindig egy kicsit kordában tartja a társadalom szabadságát. Egészen általánosan mondva: az állami érdek ütközik ezzel az alapvető társadalmi tendenciával. A kedvenc példám erre mindig Széchenyi, akit magyar kortársai műveletlen embernek tartottak, jóllehet korának legműveltebb magyarja volt. A hazai viszonyok közepette mégis némi joggal nevezték annak, mivel Széchenyi az itthon elfogadott műveltségi standard szerint nem volt művelt. Nem tudott jól latinul, nem ismerte a magyar közjogot, nem igazodott ki a magyar közigazgatásban és nem ismerte olyan jól a klasszikusok authorokat sem, mint ahogy azt elvárták volna. Ezzel szemben jobban ismerte a romantika irodalmát, mint bárki más. A romantika szabadítja fel először a kötött műveltségnormát, és teszi lehetővé, hogy ki-ki ezt szétbontsa és magának egy autonóm műveltségkészítményt építsen fel. Sajnos azonban az iskolarendszer ezt mindig valamennyire kordában fogja tartani. Persze itt meg kell találni a konszenzust. Ez nagyon nehéz dolog, mert a műveltséganyag egyre gyarapodik, a választási lehetőség is szélesedik.

Gergely András: Befejezésként még egyet szeretnék ehhez hozzátenni. Negatív jelenséggként érezném, ha a tudományos vagy politikai irányzatosság a történelmi

kérdésekben a különféle iskolatípusokban öltene testet. Ez oda vezetne, hogy "mondd meg melyik iskolába jártál és megmondom, hogy vallásos vagy-e, hogy kommunista vagy-e, népi-nemzeti vagy-e, liberális vagy-e." Én azt gondolom, hogy a normalitás itt azt jelentené, hogy ne iskolatípusokhoz kötődjön ez feltétlenül, hanem az egyes iskolatípusokon belül is lehetőség legyen arra hogy valaki úgy végezzen el egy iskolát, hogy megtanulja ugyan az ott választottan uralkodó nézeteket, de ez nem kötelező egyetértésként lenne az odajáró diákoknak előírva.

K: Köszönöm a beszélgetést.